

EEN VREEMDE VOGEL OP HET DAK

Brugge heeft een speciale relatie met het Heilig Bloed van Christus. Ook een recente ontdekking uit het onroerendergoeddepot van Raakvlak is daarvan getuige.

— DOOR JAN HUYGHE

In het onroerendergoeddepot van Raakvlak worden heel wat “oude vondsten” opnieuw verpakt. Daarbij trok onlangs dit mooie vogelkopje de aandacht. Het kopje meet 16 op 6,5 cm. Er zijn helaas geen gegevens bekend over de vindplaats of de ouderdom van deze vondst. Op basis van de samenstelling van de klei en op basis van vergelijkbare vondsten, kunnen we ervan uitgaan dat het werd gemaakt door Brugse pottenbakkers uit de 13e eeuw. Bij verschillende archeologische opgravingen aan de Potterierei in Brugge werden pottenbakkersovens en pottenbakkersafval aangetroffen uit de 13e eeuw. Tussen de vondsten bevonden zich heel wat nokbekroningen en nokversieringen. Ze zijn gemaakt van keramiek en

versierden de nok van een stadswoning. Bekende vormen zijn die van duiven, paarden (ruiterstatuetten/dakruiters) of pinakels. Wellicht had dit vogelkopje dezelfde functie en gaat het om een fragment van een groter pelikaanbeeld.

Het kopje deed ons in eerste instantie aan een ooievaar denken. Zo werd het ook vermeld in een voetnoot in een artikel over nokbekroningen van Frans Verhaege uit 1986 (Verhaege, F. 1986, *Quelques épis de façade produits par les potiers flamands (13e-15e siècle) in Terres cuites architecturales au Moyen Age (Arras)*, p. 108-156). Recent legden we het stuk voor een tweede opinie voor aan Anton Ervynck en An Lentacker, specialisten van dierlijk botmateriaal bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

Zij houden het niet op een ooievaar, maar vermoeden dat een pelikaan wordt afgebeeld. Ooievaars hebben namelijk een spitse snavel, terwijl dit kopje, ondanks de beschadigingen, een brede, ietwat ingekorte, afgeronde bek heeft. De markante ogen, op de vondst nog meer uitgesproken, duiden eveneens in de richting van een pelikaan. Ook de gleuf langs de bek is treffend.

De pelikaan kwam in de prehistorie in onze contreien voor, maar niet meer tijdens de middeleeuwen. Zo zijn botten van de soort gevonden bij Uitgeest in Noord-Holland, in een nederzetting uit de Late Bronstijd (ca. 1050-800 v.Chr.) (<http://www.geologievannederland.nl/fossielen/vogels/kroeskoppelikaan>). Niettemin was het dier tijdens de middeleeuwen bekend in onze contreien, onder meer via de bestiaria. Deze middeleeuwse, vaak verluchte handschriften, gaven toelichting bij allerlei dieren, zowel echte als fabeldieren. Bestiaria vormen een mix van overgeleverde ooggetuigenverslagen en (christelijke) metaforen.

De pelikaan was vooral bekend omwille van zijn volkse en religieuze symboliek. Het dier stond symbool voor Christus. De middeleeuwse bevolking geloofde dat de pelikaan het bloed uit haar borst pikte om haar jongen te voeden. Een daad van zelfopoffering, net zoals Christus deed voor de hele wereld. Het ging hier om een verkeerde interpretatie van het natuurlijke gedrag van de pelikaan. De vogel neemt immers een ineengekrompen houding aan om de door haar of hem gevangen vis uit te braken op het nest en zo de jongen te voorzien van hapklare brokken.

De belangrijkste bron die aan deze middeleeuwse interpretatie ten grondslag ligt is de *Physiologus*, een Grieks geschrift dat enkele eeuwen na Christus ontstond. Daarin kreeg elk dier een christelijke

interpretatie. In de beschrijving van de pelikaan in de *Physiologus* wordt de wond in de borst van de pelikaan vergeleken met de wond in de zijde van de gekruisigde Christus. Daaruit stroomden volgens het Nieuwe Testament bloed en water tot redding en eeuwig leven van de kinderen die in opstand gekomen waren tegen de Heer die hen had voortgebracht (Johannes 19:34, 35). Op middeleeuwse kruisingsvoorstellingen zie je de pelikaan vaak boven het hoofd van Christus afgebeeld.

De link met Brugge is natuurlijk snel gemaakt. In de Basiliek van het Heilig Bloed wordt de relikwie bewaard en op Onze-Lieve-Heer-Hemelvaart trekt jaarlijks de Heilig Bloedprocessie door de stad. Op de gevel van de Basiliek van het Heilig Bloed wordt een pelikaan afgebeeld die zijn jongen voedt. Ook de leden van de Edele Confrérie van het Heilig Bloed dragen een zwarte zijden tabbaard waarop het symbool van de confrérie is geborduurd: de pelikaan die haar jongen met haar bloed voedt.

Op vele andere locaties in Brugge zijn nog verwijzingen naar pelikanen in het straatbeeld zichtbaar. Denk bijvoorbeeld

aan het Godshuis “de Pelikaan” aan de Groenerei 8/ Predikherenstraat, met op de gevel een voedende pelikaan. In de Mariastraat 10, Spiegelrei 18 en de Vlamingstraat 23 zijn de daken nog steeds versierd met een beeld van een voedende pelikaan met jongen.

Er bestaan twee theorieën over hoe de relikwie van het Heilig Bloed tot in Brugge is geraakt. Enerzijds is er de legende van Diederik van de Elzas, graaf van Vlaanderen, die de relikwie uit Jeruzalem zou hebben meegebracht in 1149. Anderzijds kon aan de hand van kritisch onderzoek van enkele historische bronnen aangetoond worden dat het Heilig Bloed pas ten vroegste in het begin van de 13e eeuw in Brugge aankwam. Tijdens de vierde kruistocht werd Constantinopel veroverd (1203) en het jaar nadien geplunderd. Als nieuwe keizer legde de Vlaamse graaf Boudewijn IX de hand op heel wat relikwieën, waaronder de passierelikwieën uit de Mariakapel in het keizerlijke paleis. Wellicht zijn het deze relikwieën die Boudewijn, als oorlogsbuit, naar zijn dochters Johanna en Margaretha stuurde. Zij regeerden toen over het

graafschap Vlaanderen. Opmerkelijk is dat geen enkele bron gewag maakt van een Bloedrelikwie in Jeruzalem. Het keizerlijke paleis in Constantinopel daarentegen bezat er wel een. Bovendien is het bergkristallen reukflesje waarin het Heilig Bloed wordt bewaard, geslepen op een manier die typisch is voor Constantinopolitaanse voorbeelden uit de 11e-12e eeuw (Kervyn de Volkaersbeke, Benoît, *Het Heilig Bloed te Brugge. Devotie, bewaring in vredes- en oorlogstijd en in processie gedragen*, Brugge, 2019).

We mogen concluderen dat het Heilig Bloed nog niet lang in Brugge was toen de pottenbakkers aan de Potterierei in de 13e eeuw het pelikaanbeeld hebben vervaardigd. Het moet één van de vroegste verwijzingen zijn naar de aanwezigheid van het Heilig Bloed in Brugge. Welk dak het beeld kroonde, is niet te achterhalen, maar het gebouw zal vermoedelijk wel ‘Pelikaan’ in de naam hebben gehad. In het kadaster van rond 1580 wordt zes keer een woning vermeld waar de naam Pelikaan in voorkomt. Mogelijk had één van deze gebouwen een laatmiddeleeuwse voorloper waarop dit pelikaanbeeld stond te pronken.

Beeld Basiliek van het Heilig Bloed, Burg 13 (afbeelding www.erfgoedbrugge.be)

Logo van de Edele Confrérie van het Heilig bloed. (https://www.heraldry-wiki.com/heraldrywiki/index.php/Edele_Confr%C3%A9rie_van_het_Heilig_Bloed)

Groenerei 8 (afbeelding www.erfgoedbrugge.be)